

TÜRKİYE DIYANET VAKFI YAYINLARI / 266

Türk Dünyasının Dinî Meseleleri

(Kutlu Doğum Haftası: 1997)

Yayına Hazırlayan
Dr. Ömer Turan

MEHMET GÜRMEZ DİNİ RÖNESANS

İSTİYOR

5.190

ANKARA
1998

Türk Dinyasının Ahî Meseleri

yan Müslüman Türk ve diğer farklı etnik gruplara mensup diğer milletlerin dinî ve millî kimliklerinden nasıl uzaklaştırılmaya çalışıldıklarını ve baskıcı politikalar neticesinde, tarihlerinden koparıldıklarını dile getirdiler. Tebliğciler, dinî ve millî kimliklerinden arındırılan bu yöre insanlarının, dinî ve millî açıdan yeniden yapılanması konusunda da çeşitli öneriler getirdiler.

İnsanın çok değerli bir varlık olduğu, dolayısıyla, onun, temel hak ve özgürlüklerine saygı duymak gerektiği fikri, zihinlere kazınmalı, baskıya ve zulme hayır diyecek bir formasyon, öncelikli olarak insanlığa kazandırılmalıdır. Aksi takdirde, yine, güçlü olanların diğerlerini eritme politikası yenilenecek, söz konusu durumda, sürekli, her şeye yeniden başlama olayı, insan var oldukça tekrarlanacaktır. İnsanların hangi etnik orijin veya dinî inançları olursa olsun, birbirlerine saygı duyması gerektiği prensibi, yaşama geçirilince bu zemin üzerinde dinî ve millî kimlikleri oturtmak çok daha sağlıklı ve kalıcı olacaktır kanaatindeyim.

Çeşitli dinlere mensup olan Türk boyları hakkında bilgi veren Sayın Harun Güngör Bey Hocamızın, Türk tarihçilerinin çoğunun Müslüman olmayanın Türk olamayacağı yaklaşımına dikkat çekerek eleştirmesi, önemli bir gerçeğin ifadesidir. Olaylara, olgulara, oldukları gibi değil de, inanmak istediği doğrultuda, şekil verme yaklaşımı sonucunda oluşan savunmacı bir tarzda ele alan böyle bir tarih anlayışının, geçmişten bir şeyler öğrenme çabasını tamamen yok edeceği çok açıktır. Tarihin bilinmesi, geleceği düşünmek için son derece gereklidir; o halde, tarihimize objektif bir biçimde yaklaşarak, gerçekleri ortaya koyma gayreti içerisinde olalım.

Çok genel mülahazalarda bulunmak durumunda kaldım. Gerçekten araştırmacılardan son derece istifade ettik. Bu açıdan teşekkür ediyor, hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Görmez, Rönesans BtYer.

Dr. Mehmet Görmez – Sayın Başkan, saygıdeğer misafirler, ben de, bu kısa süre içerisinde tek tek tebliğler üzerinde duramayacağım. Sadece, mütevazı bir biyografi çalışması sebebiyle, zevkle ilgilendiğim, ilgi duyduğum Sayın Dr. İbrahim Maraş Bey'in tebliğinin konusunu teşkil eden İdil Ural Bölgesi Türkleri, Volga Havzasında Kazan Türkleriyle ilgili ve yine bu bölgede bu yüzyılın başında ortaya çıkan, zatalinizin İslâmî rönesans diye tabir ettiği rönesans hakkında birkaç hususa işaret etmekte yetineceğim.

Miladi 922 yılında kendi arzu ve istekleriyle İslâmı seçen ve İdil Ural Havzasında Müslüman ilk Türk Devletini kuran, daha sonraları Tatarlar olarak adlandırılacak kadim Bulgar Türklerinin, bilhassa, kurmuş oldukları Kazan Hanlığının yıkılışından sonra, her türlü eziyet ve işkenceye rağmen, İslâmî kimlikleriyle dimdik ayakta durmalarını ya İslâm'ın bir mucizesi, yahut burada yaşayan toplumun çok yüksek iman, seciye ve karakteriyle izah edebiliriz.

Türk Dünyasının İsmi Meseleleri

Gerçekten, dinin, bir toplumu, bütün baskılara rağmen, nasıl dimdik ayakta tuttuğunu görebilmek ve öğrenmek isteyenlerin, Kazan Türklerinin tarihini çok derinden tetkik etmesi gerekir diye düşünüyorum. Ancak, asıl mucize burası da değil, asıl mucize, bu yüzyılın başında, yüzyıllar süren bir esaretten sonra ve İslâm dünyasından, buraya, hiçbir ulema sirkülasyonu olmadığı halde, bu bölgede başlayan İslâmî rönesans diye gerçekten tabir edilebilecek ıslahat hareketidir.

Bu sempozyum vesilesiyle, bu İdil Ural Bölgesi ve genel olarak Türk Cumhuriyetlerindeki dinî meseleler tartışılırken, mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir husus vardır, o da; dinin tarihten kaynaklanan bütün problemlerini, eğer, din, burada yeniden yapılacak, yeniden şekillenecekse, dinin tarihten kaynaklanan bütün problemlerini, şahıs merkezli din anlayışlarını buraya taşımaktan şiddetle kaçınmak gerektiğini düşünüyorum. Hemen ifade edeyim ki, yanlış anlaşılabilir bir din, insan irade ve azmini yok eden inançlar, en az dinsizlik ve inançsızlık kadar tehlikelidir.

Bu sebeple, Sayın Maraş'ın tebliğinde sık sık vurguladığı, bu İdil Ural Bölgesinde ortaya çıkan Ceditçilik hareketini son derece önemsiyorum ve eğer, bu bölgeler için çareler aranacaksa, mutlaka, bu hareketin mercek altına alınması ve ortaya çıkarılması gerekiyor; çünkü, burada çıkan hareket, hem bu toplumun bağrından çıkmıştır, hem de bu topluluklardaki bütün problemleri tespit etmiş, teşhis etmiş ve tedaviye doğru da adım atmıştır. Şimdi, müsaadelerinizle, onlardan birkaç örnek vermek istiyorum:

Bu bölgede ortaya çıkan bir alimimiz, Abdülnasır Kursavi, vefatı 1812'dir, ilk defa Buhara medreselerini eleştirmeye başlamıştır. Bazı şerh ve haşiyelerin Allah'ın Kitabı meşabesine konmasına şiddetle karşı çıkmış; ancak, bir müddet sonra, minareden atılmak suretiyle idamına ferman çıkarılmış. Bu zatın mezarı İstanbul'dadır. Daha sonra, yine büyük bir İslâm alimi, aynı zamanda büyük bir tarihçi olan Şehabettin Mercanî yine bu bölgeden çıkmış. Sadece tarih yazarı değil, tarih felsefesi yapan bir alim. İslâmî ilimlerde gerçekten mütebahhir. Bakın, ilk defa ders verdiği medresenin kapısına yazmak istediği bir ifadeyi nakletmek istiyorum, hatta, yazdığı rivayet edilir. O dönemde bunu ifade etmek son derece güç. Daha sonra, bu ekolü geliştirecek olan Musa Carullah'ın kaleme aldığı kitaplar, Meşihat-i İslâmiye tarafından "küfrüyatı muhtevidir" diye memnu edilecektir. "Benim aklı ilimlerde mezhebin huccet ve burhan, benim nakli ilimlerde mezhebim Sünnet ve Kur'an'dır" diyebilmiştir.

Daha sonra Musa Carullah Bigiyef geliyor. Ben, Musa Carullah'tan önce, bir Başkurt aliminin, bir arkadaşına mektup yazarken söylediği bir ifadeyi yine nakletmek istiyorum. Arif Sayranî isimli bir alim, aynen şöyle diyor: "Bu beldelerde aklı ilimlerin sadece ismi kaldı, şer'î ilimlere gelince, ne ismi kaldı ne de cismi, ilim almak, alim bulmak için diyar diyar dolaştım,

Türk İmparatorluğu'nun İhtisâsî meseleleri

ancak, ne ilim buldum ne de alim." Musa Carullah, bir eserinin mukaddi-
mesinde, aynen şöyle ifade etmiştir: "Desti kudretle, kalbimde ulumî İslâ-
miyeye muhabbet tohumu ekilmiş imiş. Kazan, Buhara, Semerkant meda-
risî dinîyelerinde, yaklaşık on sene ömrümü zayi ettikten sonra, kaderin
sevki, şevkin kıyadesiyle, hayalim büyük ümitlerle dolu iken bilad-ı İslâmi-
yeye sefer etmiş idim. Türkiye, Mısır, Hicaz, Şam, Hint gibi İslâm diyarların-
da onbeş sene müddet seyredip dolaştım. Şu beldelerin medreselerinde az
ya da çok ikamet ettim, şu memleketlerde namları meşhur medarisî dinîye-
lerin her birini gördüm, fakat, teessüf, en az şey, ulumî dinîyeyi buldum.
Akıbet kanaatle değil, tamamı hayretle vatanıma döndüm." Efendim, bun-
lardan şunu ifade etmek istiyorum: Bilhassa, bu bölgede ortaya çıkan, İslâ-
mî rönesans denilecek hareketin yeniden inşa edilmesi gerekiyor.

Son olarak, yine, bu bölgelerin, bu yüzyılın başında nasıl bir İslâm kül-
tür seviyesine ulaştıklarını anlatan çok çarpıcı bir örnek olması bakımından
merhum Zeki Velidi Togan'ın anılarından bir tanesini naklederek sözlerimi
bitiriyorum. Efendim, bu tarihçimiz, inanç konusunda medcezir geçiren bir
yazarımız, tarihçimiz. Kendisi anlatıyor "tarih konusunda araştırmalarına
başladığımda, Kur'an kıssalarından şüphe etmişim. Bilhassa, Zülkarneyn
kıssası kafamı karıştırmıştı. Kur'an'a olan inancımı yitirmeye başladım ve
bu inancımı yitirmeye başladım ve bu inancımı yazıya döktüm. Bir yaz ta-
tilinde köyüme girmiştim, annem, cebimden o yazıyı bulmuş, almış, oku-
muş; ancak, bana herhangi bir şey söylemedi. Derken, akşama doğru bak-
tım, yakın köydeki dayım, bilmem hangi mahalledeki halam, teyzem, bütün
aile meclisi toplanıyor; ama, neler oluyor, haberim yok. Akşam herkes otur-
du, aile meclisi toplanmış, yatsı namazına cemaatle durduk, önde erkekler,
arkada hanımlar. Dayım, molla bir dayım imam oldu ve Fatih'a'yı okudu na-
mazda zammî sure olarak da Zülkarneyn kıssasını bana okumaya başladı.
Derken, aradaki hanımlar hıçkırıklarla ağlamaya başladılar, yanımdakiler
de ağlamaya başladı, dayanamadım, ben de ağlamaya başladım." Bu yüzyı-
lın başında, iki, üç, dört asır öncesinden söz etmiyoruz, bu yüzyılın başın-
da, bu toplumun sahip olduğu İslâm kültürünü bize göstermesi bakımın-
dan son derece çarpıcı. Çareyi, ithal çözümlerde değil, burada başlayan bu
güzel hareketi yeniden inşa etmekle görüyor, hepimize çok teşekkür ediyö-
rum.

Doç. Dr. Celal Erbay – Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Böyle bir sempozyumu tertip etmesinden dolayı da Türkiye Diyanet
Vakfına teşekkürlerimi sunuyorum.

Ben, büyük bir dikkatle konuşmacıları dinledim. Tebliğ metinlerinin eli-
me geç ulaşması dolayısıyla, metinler üzerinde yeterli incelemeyi yapma im-
kânım olmadı. Allah nasip etti, ömrümün iki yılını ata yurdu deyip, hama-